

УДК 343.9

ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВА

О. І. Михалік, здобувач відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою теорії й практики протидії злочинності поряд із такими напрямками діяльності, як загальносоціальне, спеціально-кримінологічне й індивідуальне запобігання злочинності, обґрунтовано вважається віктимологічна профілактика. Заходи останньої дозволяють впливати не на особу, яка вчинила або може вчинити злочин, а, навпаки, на реальну чи потенційну жертву певного злочину. Слід наголосити, що злочини, передбачені ст. 199 КК України, сукупність і взаємозв'язок яких становить окреме негативне соціальне явище у вигляді фальшивомонетництва, вирізняються від багатьох кримінальних посягань, передусім у сфері економіки, тим, що запобігати першим можна і бажано саме шляхом впливу на поведінку осіб, які відзначаються певним набором віктимних властивостей, або віктимною поведінкою.

Підвищена суспільна небезпечність явища фальшивомонетництва полягає на теперішній час у його широкій розповсюдженості. Доказом цього є збільшення рівня цих злочинів у 2016 р. порівняно із попереднім роком аж на 53% (860 злочинів у 2015 р. проти 1 316 – у 2016 р.). Крім цього, у 2016 р. на частку фальшивомонетництва припадало 19% від усіх облікованих кримінальних правопорушень у сфері економіки. Усе це разом із недостатньою розробленістю питань віктимологічного дослідження таких злочинів свідчить про своєчасність й актуальність вивчення зазначеної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фальшивомонетництво досліджувалося такими науковцями, як: Т. П. Бірюкова, В. С. Богачук, А. В. Войціховський, О. М. Калужна, Є. І. Клімова, В. Ф. Краєвїн, І. Є. Максимова, В. С. Мацишин, С. І. Марко, А. В. Мировська, Є. А. Морозова, С. І. Мукашев, Ю. О. Нікітін, С. Ю. Петряєв, Н. С. Пономарьова, А. М. Тимчишин, О. Ю. Ясінов та ін. Єдине кримінологічне дослідження фальшивомонетництва, здійснене на монографічному рівні І. В. Сингаївською (2010), оминуло ґрунтовний аналіз віктимологічних аспектів указаних злочинів.

Метою статті є надання віктимологічної характеристики фальшивомонетництва.

Виклад основного матеріалу. Здійснюючи віктимологічне дослідження фальшивомонетництва, виходитимемо з того, що віктимологічна характеристика включає соціально-демографічну й рольову характеристику жертв цих злочинів [1, с. 123]. Одним із головних її компонентів є віктимні властивості й різновиди віктимної поведінки жертв [2, с. 139–149]. У зв'язку із цим віктимологічна характеристика дозволяє відповісти на кілька важливих запитань: «Яким є загальний віктимологічний портрет жертви фальшивомонетництва?»; «У чому виявляється віктимна поведінка потерпілих від злочинів, передбачених ст. 199 КК України?»; «Які основні напрями віктимологічної профілактики фальшивомонетництва?».

Джерелом інформаційного наповнення віктимологічної характеристики жертв фальшивомонетництва є результати емпіричного дослідження досліджуваних злочинів. Масив останнього включає 260 вивчених й узагальнених кримінальних проваджень про фальшивомонетництво, розглянутих судами в усіх областях України протягом 2012–2016 рр.

Матеріали судової практики показують, що більшість (57,2%) жертв фальшивомонетництва є жінками, на частку чоловіків припадає відповідно 42,8% осіб. У цілому це відповідає тенденції більшої віктимізованості саме жінок від окремих проявів корисливої злочинності [3, с. 208], до якої також належить явище фальшивомонетництва.

Вікова структура жертв розглядуваних злочинів виглядає так: 18–24 роки – 2,6%; 25–30 років – 11,2%; 31–40 років – 36,8%; 41–

50 років – 40,9%; 51–65 років – 8,5%. Як бачимо, найбільш віктимізованою групою жертв є достатньо зрілі особи віком від 41 до 50 років. Це можна пояснити тим, що особи у цьому віці порівняно із більш молодими людьми мають менш гострий зір, відзначаються здебільшого меншою уважністю через певні природні фізіологічні особливості.

Освітній рівень жертв фальшивомонетництва показує переважання осіб із загальною середньою освітою (44,3%). Із професійно-технічною освітою зустрілося 36,4% осіб, кожна п'ята жертва (19,3%) мала вищу освіту. Як бачимо, освітній рівень є яскравою віктимною властивістю. Вона у більшості громадян визначає рід занять і доходів, їх соціальний статус.

Майже всі жертви (99,3%) фальшивомонетництва виявились громадянами України. За національністю також переважають українці – 92,2%. На росіян припадає 7,1% осіб, на білорусів – 0,7% жертв. У цілому це є відбиттям закономірної ситуації, коли жертвами різних злочинів у нашій державі є саме громадяни України, які є українцями за національною належністю.

Кримінологічно й віктимологічно значущими є відомості щодо місця роботи жертв злочинів, передбачених ст. 199 КК України. Так, майже кожний другий (52,4%) постраждалий від цих злочинів був продавцем у магазині, торгівельному кіоску, на ринку та ін. Ще 14,9% осіб були приватними підприємцями. Як правило, ними є особи, які є суб'єктами дрібної підприємницької діяльності та які самостійно здійснюють продаж товарів без найму реалізаторів продукції. Це можна пояснити тим, що у більшості випадків саме такі жертви випадково одержують від злочинців підроблені гроші, коли останні збувають їх шляхом придбання тих або інших товарів. Кожною десятою жертвою (10,4%) є касир банку або пункту обміну валют. Такі особи одержують від фальшивомонетників-збувачів високоякісні підробки доларів США або євро, які важко виявити навіть з наявним спеціальним обладнанням у виді ультрафіолетових ламп, луп, а тим більше на дотик. Нерідко підроблені гривні збуваються таксистам (8,6%). Очевидно, що ця група жертв обирається злочинцями не випадково, оскільки в автомобілях таксі, особливо у вечірній та нічний час доби, є слабким освітлення, що не дозволяє

жертвам виявити підробку. Більше того, у більшості таксистів вечірній час припадає на кінець робочої зміни, коли вони є втомленими й неуважними, чим і намагаються скористатись винні. Структура інших місць роботи жертв фальшивомонетництва виглядає так: бармен (офіціант) – 3,3%; робітник – 2,6%; пенсіонер – 0,7%; не працює – 4,5%; інше – 2,6%.

Сімейний стан досліджуваних осіб показує, що одруженими (заміжними) було 63,4% жертв, неодруженими (незаміжними) – 13,8%, розлученими – 11,2%, у фактичних шлюбних відносинах перебувало 7,1% потерпілих, вдівцями (вдовами) виявилися 4,5% жертв. Сімейний стан тісно пов'язаний із наявністю дітей: 1 дитина – 29,6%; 2 дитини – 13,8%; 3 дитини – 7,1%; понад 3-х дітей – 1,9%; немає дітей – 47,6%. Загалом вищенаведені показники віктимологічної характеристики досліджуваної категорії жертв не вказують на будь-яку віктимогенність. Тому їх можна розглядати із віктимологічної точки зору як віктимогенно нейтральні порівняно, наприклад, із характеристикою місця роботи таких осіб.

Емпіричним дослідженням встановлено, що здебільшого (87,7%) мало місце випадкове одержання жертвою підроблених грошей під час розрахунку злочинцем за придбані товари або отриману послугу. Разом із тим лише незначна частка жертв (1,9%) наважилася на повторний і свідомий збут випадково одержаних підроблених грошей. Слід сказати, що матеріали емпіричного дослідження об'єктивно не можуть показати реальну кримінологічну картину із фальшивомонетництвом через високу латентність цього явища, яка сягає 80–90%. У поле зору правоохоронних органів не потрапляє більшість фактів як виготовлення, а тим більше багатозразового збуту тієї самої підробленої банкноти. Тому зі свідомим збутом однієї підробленої банкноти певної валюти може пов'язуватися злочинна діяльність кількох десятків, а, можливо, і сотень злочинців, які, у свою чергу, справді випадково одержали підробку через різні обставини. Звідси специфіка фальшивомонетництва полягає у тому, що його жертви, випадково одержавши, наприклад, підроблені гроші, через небажання зазнати негативних матеріальних наслідків, можуть збути їх іншим особам, перетворившись і набувши у такий спосіб вже правового статусу злочинця.

І грань між жертвою та злочинцем у фальшивомонетництві у такому випадку є дуже незначною.

Судова практика показує, що три чверті жертв цих злочинів (74,7%) зверталася до правоохоронних органів чи банківських установ з метою здачі випадково одержаних підроблених грошей. Безперечно, що ця цифра не охоплює набагато більшої частки жертв, які продовжили незаконний обіг підроблених грошей шляхом їх повторного збуту. За матеріалами вивчених кримінальних проваджень про фальшивомонетництво, у більшості випадків (51,1%) злочинці, які збули фальшиві гроші і про що жертвами було повідомлено органи правопорядку, згодом були затримані й притягнуті до кримінальної відповідальності. Такий високий показник розкриття пояснюється затриманням збувачів фальшованої валюти під час учинення злочину, наданням жертвами поліції докладної інформації про зовнішній вигляд і прикмети злочинців, фіксацією камерами відеоспостереження у банках або пунктах обміну валют облич злочинців тощо.

Під час здійснення емпіричного дослідження фальшивомонетництва зверталась увага й на факт знайомства жертви зі злочинцем. Зокрема, переважна більшість жертв (92,9%) фальшивомонетників не знали. Тобто можна констатувати, що злочинці намагаються збувати предмети фальшивомонетництва у виді підроблених грошей чи марок акцизного податку стороннім і незнайомим особам з метою зменшення ризиків бути затриманими й уникнення кримінальної відповідальності.

Один із визначальних аспектів віктимологічних досліджень, у тому числі фальшивомонетництва, стосується основних форм віктимної поведінки жертв злочинів. Це необхідно для підвищення ефективності запобігання злочинам шляхом розробки певних заходів віктимологічної профілактики, що спрямовуються на усунення тих або інших форм неухважної, довірливої, пасивної, необережної та іншої поведінки потенційних потерпілих.

Проявами віктимної поведінки жертв фальшивомонетництва є: неухважність під час розрахунку за придбані товари готівкою – 37,7%; нерозбірливість покупців низькоякісної дешевої сфальсифікованої алкогольної продукції – 31,5%; намагання підприємців

отримати додаткові прибутки за рахунок реалізації дешевих сфальсифікованих алкогольних і тютюнових виробів – 12,7%; нерозбірливість покупців низькоякісних дешевих сфальсифікованих тютюнових виробів – 4,6%. Безумовно, можуть мати місце й інші форми виктимної поведінки жертв досліджуваних злочинів.

Висновки. Дослідження фальшивомонетництва дозволило створити загальний віктимологічний портрет жертви подібних злочинів: це – жінка (57,2%), віком 41–50 років (40,9%), із загальною середньою освітою (44,3%), громадянка України, українка, працює продавцем (52,4%), одружена (63,4%), має одну дитину (29,6%). При продажу товарів і здійсненні розрахунку готівкою внаслідок власної неувважності (37,7%) одержує підроблені гривні, про що повідомляє органи поліції.

Перелік літератури

1. Кримінологія: підручник / за ред.: В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.
2. Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків: Кроссрод, 2010. 288 с.
3. Ривман Д. В. Криминальная виктимология. СПб.: Питер. 2002. 304 с.

Транслітерація переліку літератури

1. Kryminolohiia. V. V. Holina, B. M. Holovkin [Eds.] (2014). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
2. Kolodiazhnyi, M. H. (2010). Nasylnytski vymahannia maina v Ukraini: kryminolohichna kharakterystyka, determinatsiia ta zapobihannia. V. V. Holina (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
3. Ryvman, D. V. (2002). Krymynalnaia vyktymolohyia. SPb.: Piter [in Russian].

Михалік О. І. Віктимологічна характеристика фальшивомонетництва

У статті на підставі результатів узагальнення судової практики за злочинами, передбаченими ст. 199 КК України, надано віктимологічну харак-

теристику фальшивомонетництва. Проаналізовано соціально-демографічні показники осіб, які потерпіли від указаних злочинів, зокрема: стать, вік, громадянство, національність, освітній рівень, місце роботи, наявність власної родини, дітей тощо. Виділено низку типових форм віктимної поведінки жертв фальшивомонетництва: неухважність під час розрахунку за придбані товари готівкою; нерозбірливість покупців низькоякісної дешевої сфальсифікованої алкогольної продукції; намагання підприємців отримати додаткові прибутки за рахунок реалізації дешевих сфальсифікованих алкогольних і тютюнових виробів; нерозбірливість покупців низькоякісних дешевих сфальсифікованих тютюнових виробів. На підставі узагальнення соціально-демографічної характеристики таких осіб, а також виділення найбільш поширених форм їх віктимної поведінки створено загальний віктимологічний портрет жертви сучасного фальшивомонетництва в Україні: це – жінка віком 41–50 років із загальною середньою освітою, громадянка України, українка, працює продавцем, одружена, має одну дитину. Внаслідок власної неухважності під час здійснення розрахунку із злочинцем-покупцем одержує підроблені гривні, про що повідомляє органи поліції.

Ключові слова: фальшивомонетництво, віктимологічна характеристика, жертва.

Михалик А. И. Виктимологическая характеристика фальшивомонетничества

В статье на основании результатов обобщения судебной практики по преступлениям, предусмотренным ст. 199 УК Украины, дана виктимологическая характеристика фальшивомонетничества. Проанализированы социально-демографические показатели лиц, потерпевших от указанных преступлений, в частности: пол, возраст, гражданство, национальность, образовательный уровень, место работы, наличие собственной семьи, детей и т. д. Выделен ряд типичных форм виктимного поведения жертв фальшивомонетничества: невнимательность при расчете за приобретенные товары наличными деньгами; неразборчивость покупателей низкокачественной дешевой сфальсифицированной алкогольной продукции; попытки предпринимателей получить дополнительную прибыль за счет реализации дешевых сфальсифицированных алкогольных и табачных изделий; неразборчивость покупателей низкокачественных дешевых сфальсифицированных табачных изделий. На основе обобщения социально-демографической характеристики таких лиц, а также выделения наиболее распространенных форм их виктимного поведения дан общий виктимологический портрет жертвы современного фальшивомонетничества в Украине: это – женщина в возрасте 41–50 лет с общим средним образованием, гражданка Украины, украинка, работает продавцом, замужем, имеет одного ребенка. Вследствие собственной невнимательности во время проведения расчета с преступником-покупателем получает поддельные гривны, о чем сообщает органы полиции.

Ключевые слова: фальшивомонетничество, виктимологическая характеристика, жертва.

Mykhalik O. I. Victimological characteristic of counterfeiting

On the basis of the results of the generalization of judicial practice for crimes stipulated in Art. 199 of the Criminal Code of Ukraine, the victimological characteristic of counterfeiting has been given in the article. The socio-demographic indicators of persons who have suffered from the specified crimes are analyzed, in particular: gender, age, citizenship, nationality, educational level, place of work, family presence, children, etc. A number of typical forms of victim behavior of victims of counterfeiting are distinguished: inattentiveness when paying for goods in cash; promiscuity of buyers of low-quality cheap counterfeit alcohol products; attempts of entrepreneurs to receive additional profits from selling cheap falsified alcohol and tobacco products; promiscuity of buyers of low-quality cheap fake tobacco products. On the basis of the generalization of the socio-demographic characteristics of such persons, as well as the allocation of the most common forms of their victim behavior, a general victimological portrait of the victim of modern counterfeiting in Ukraine was provided: woman aged 41–50 with a general secondary education, a Ukrainian citizen, Ukrainian, seller, married, has one child. As a result of her own inattention, she receives counterfeit hryvnias while making settlements with the offender-buyer, how then reports to the police.

Key words: counterfeiting, victimological characteristic, victim.

Рекомендовано до опублікування на засіданні відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 8 від 17.05.2017 р.).

Рецензент – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник М. Г. Колодяжний.